

УДК 327.5(98)
327::911.3(98)
DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7442022.5>
Оригинални научни рад

*Марко Вигњевих**
Скупштина града Београда

АРКТИЧКИ ГЕОСТРАТЕШКИ ОБРУЧ

Сажетак

Емпирија међународних односа развија се у трагању за новим гледиштима са којих се даље посматрају и тумаче светски политички токови. Овај рад посвећено томе нуди један аналитички модел – *геостратешки обруч* који је резултат извесног запажања у мултиполаризованом међудржавном поретку. Због свог географског положаја, државе конкуренти (регионалне и глобалне силе) налазе се једна до друге, или међусобно довољно близу, тако да својим положајем физички формирају *обруч* око одређене области у свету. Тежња сваке од њих је да у тој области обезбеди потпуни или што је могуће већи стратешки утицај, што носи у себи ризик од потенцијално ескалирајућих тензија. Између ривала у *геостратешком обручу* може доћи или до директног оружаног сукоба или шире сарадње која, ради регионалне и светске безбедности, треба да уравни тежиште стратешке интересе. Сарадњу (безбедносну, економску, политичку, културолошку) покрећу свест ривала о погубним последицама оружане конфронтације и *индикатор заједничког интереса* – заједничко решавање регионално-глобалних проблема који погађају и саме ривалске државе. Регионалне организације или други мултилатерални формати јављају се као адекватни кооперативни механизми у *геостратешком обручу*. Констатација из приложеног запажања је да се *геостратешки обруч* за сада образује око две области у свету, око *Централне Азије* и *Арктика* који је иначе и предмет истраживања овог рада. Први део рада на темељу мултиполаризације међународних односа

* vignjevicmarko90@gmail.com

објашњава модел *геостратешког обруча*, његову *структуру* (оквир, вектор стратешког интереса и центар) и *унутрашњу динамику*, док се, применом датог модела, у другом делу конкретније анализира арктичко питање.

Кључне речи: Арктик, геостратешки обруч, геостратегија, спољна политика, безбедност, Русија, САД, НР Кина

МОДЕЛ ГЕОСТРАТЕШКОГ ОБРУЧА

Модел *геостратешког обруча* идејно следи потребу за сталним унапређивањем свеколиког научно-друштвеног сегмента међународних односа. Намеће се као посебно гледиште које ће покушати да, усред контекста многобројних актера и њиховог међусобно испреплетаног деловања, пружи одговоре на нека тренутна и евентуално отвори нова истраживачка питања.

Тезу о мултиполаризацији савременог света међународне прилике потврђују готово у равни аксиома. У данашњем међудржавном надметању питање расподеле моћи шири хипотетичке оквире који су намерни да што јасније и прецизније опсервирају светску политику. „Моћ држава и интеракције надмоћи суштинске су за област међународних односа од чије природе и структуре директно зависе. Као што је еволуција мењала и обликовала човека у различитим условима природне средине, тако су и на међудржавне односе моћи током историје пресудно утицале тренутне политичке, економске и војне прилике. У тим односима тежило се равнотежи за чију је дугорочну стабилност ретко када било чврстих и јасних гаранција. Моћ у међународној политици никада не мирује и у сталном је бржем или споријем кретању које мења њену концентрацију у корист једне а на рачун друге стране. Концентрација и форме испољавања моћи су променљиве, док је потреба за њом оно што је свеприсутно и константно. То је посебно интересантно сада када интересне сфере физички не остављају довољно простора да се намире глобални апетити субјеката које је изнедрила последња деценија” (Вигњевић 2020). Уз све то, ниво технолошких достигнућа – удружен са економским, демографским и територијалним аспектима снаге регионалних и глобалних конкурената – значајно подиже лествицу деструкције потенцијалних сукоба.

Постоје делови света који према мултиполарној констелацији носе већи ризик од сукобљавања конкурената или просто тензија

које међу њима спорадично прете да ескалирају. Ризичне ситуације стварају крупни геополитички интереси глобалних и регионалних сила који се у тим деловима света обично сусрећу у једној тачки. Различити и неподударни интереси могу се у тој тачки сударити и изазвати озбиљне турбуленције у односима који су, због бројних притисака глобалног надметања и искустава бремените прошлости, већ довољно напети и осетљиви. Вероватноћа и тежина судара тих интереса, аутоматски и изгледи остваривања једног опасног сценарија, расту са смањењем физичке дистанце међу ривалима. Географске области, физички окружене територијом истакнутих регионално-глобалних такмаца чији се спољнополитички интереси сусрећу (сударају) у одређеној тачки те области, носе у себи можда највећи ризик за регионалну и глобалну безбедност. Око тих места или области долази до формирања тзв. *геостратешког обруча* (*geostrategic hoop*) који илустративно приказује део ширег региона у ком може доћи до високо ризичних интеракција међу ривалима.

Ово гледиште, наизглед типично за тренутни мултиполаризујући глобални поредак, продукт је природног односа политике и географије који је прожимао векове у сугестибилним међународним односима. Политичко-географски чинилац стварао је и обликовао стратешке матрице на којима су, у односу на време, почивале спољне политике. Тај чинилац свакако је и даље наглашено присутан и представља нешто на чему су утемељени закони акције и реакције конкурената. Зато савремена геополитика изискује шире назоре у којима ће разумевање политичко-географске димензије бити прилагођено сложеностима данашњице. Професор Миломир Степић (2017) мишљења је да се „географичност (савремене геополитике) не исцрпљује у физичко-географским чиниоцима (размештај природних ресурса, рељефа, климе, хидрографије, живог света), тј. у схватању простора као природне арене (амбијента) одигравања политичких појава и процеса. Она подразумева читав географски систем, који обухвата још и узрочно-последично повезане друштвено-географске чиниоце (просторне аспекте становништва, насеља, економије, културе), те његову комплетну и комплексну улогу у политичким појавама и процесима, и то са становишта конкретних, променљивих циљева и интереса” (20). Сасвим је смислено даље претпоставити да „уз устаљене основне, опште научне и посебне методе, постмодерна геополитика захтева наглашенију примену метода регионализације, гео-информационог метода, свеобухватног системског приступа, те утемељење специфичног геополитичког метода, који подразумева

све оне путеве и начине на који могу да се објективно промишљају и проучавају вишедимензионална теоријска и практична узрочно-последична прожимања *географског* и *политичког*, са становишта различитих интереса, у границама конкретних територијалних целина и у контексту одређених пресека на хронолошкој скали” (Степић 2017).

Елемент простора остаје итекако релевантан само је, дакле, уз његов физичко-географски дојам неопходно уважити и друштвено-географски. То је наравно и један од услова јасноће односа геополитике и геостратегије. Истичући „безбедносни аспект међународних односа”, Небојша Вуковић (2007) сврстава геостратегију међу неколико опција даљег емпиријског развоја геополитике где се, у разноликости дефиниција датог појма, позива и на чувеног геостратега Збигњева Бжежинског за ког геостратегија представља „стратегијски менаџмент геополитичких интереса” (37). Способност или вештина употребе војне моћи у постојећим географским условима или проучавање утицаја тих услова на ефикасност војног ангажмана у заштити националних интереса, спада у домен ужег одређења геостратегије. Шире одређење разматра питање мобилизације не само војних, већ свих расположивих одбрамбених ресурса у циљу заштите виталних националних интереса, односно контроле одређеног простора (Пророковић 2018). Узимајући у обзир ова два одређења а затим и појам *критичног простора* српског војног теоретичара и географа Драгољуба Секуловића, Душан Пророковић (2018) изводи дефиницију геостратегије као „дисциплине у овладавању *критичним простором* коришћењем различитих одбрамбених ресурса, а чијом контролом се пресудно утиче на даљи ток обезбеђивања географски дефинисаних националних интереса” (65). Прецизнија разлика између геополитике и геостратегије, према Мирку Грчићу, огледа се у „покушају геополитике да одговори на питање ко има право на неку територију, док се геостратегија бави питањем како овладати неком територијом” (Пророковић 2018).

Из свега тога следи суштински акценат геостратегије на просторном и безбедносном елементу и њиховој органској везаности за националне интересе или, што је упутније навести, спољну политику државе. Зато Јакуб Григјел, америчко-пољски теоретичар, сматра да је „геостратегија *географска димензија* спољне политике једне државе. Геостратегија описује где држава треба да концентрише своје напоре пројектујући војну моћ и усмеравајући дипломатску активност. Основна претпоставка је да

државе имају ограничене ресурсе и нису у могућности да спроведу своју спољну политику на свим меридијанима (*tous azimuts*), чак и када су вољне да то чине. Због тога се морају војно и политички фокусирати на поједине области у свету” (Пророковић 2018). *Геостратешки обруч (ГО)* базира се на платформи која испитује безбедносни део опсежних интеркација регионалних и глобалних сила а које, у конкретним деловима света (просторима), откривају приличан степен ризика од конфронтације. Рекло би се да је та врста ризика заступљена скоро свуда, поготово са мноштвом различитих и неусклађених спољнополитичких интереса у данашњем свету прекривеним богатом транспортном и комуникативном мрежом која некада потпуно недоступна подручја сада чини доступним и повезује их са осталим. Ризик је наравно постојан али ипак варира – негде је појачано а негде умерено или слабо изражен. Неке географске области имају већу а неке мању стратешку важност којом изазивају пажњу држава, непосредно утичући на међузависност интереса њихове спољне и унутрашње политике.

Политичко-географски елемент одређује структуру и унутрашњу динамику модела ГО. Када се уоче региони, где се државе глобални и регионални ривали налазе међусобно веома близу или су тик једни до других, питање је зашто уопште долази до формирања ГО, на који начин и шта се заправо дешава у његовој унутрашњости? Одговор на прво питање полази од органске потребе глобалних и регионалних сила за ширењем стратешког утицаја ван територијалних оквира, а под диктатом расположивих капацитета (војних, економских, политичких, демографских, територијалних), који утврђују могућности, обим и начине стратешког експанзионизма. Спољна политика, кроз коју се шири прекогранични утицај, примерена је природи и циљевима унутрашње политике. Њихова међузависност потиче из интереса унутрашње стабилности ових држава (политичке, економске, социјалне) и начелно може бити доста специфична. Спрам завидних капацитета економије, демографије и територије, потребе глобалних и регионалних сила много су веће и постаје све изазовније и сложеније задовољити их у мултиполаризујућем свету. Овде није у питању само економско, технолошко и свако друго јачање у смислу уобичајених предуслова за шире унутрашње благостање, већ је подједнако важна и репутација (регионална и светска) чију потврду домаће а и светско јавно мњење дакако очекује. Интересантан пример су прогресивна економска снага и укупна моћ НР Кине које су допринеле вишој националној свести о сопственим

вредностима и самопоуздању у међународној арени. У хијерархији светске моћи, кинеско јавно мњење своју земљу сада сматра далеко јачом и очекује много више од државног руководства за које често мисли да је некада наклоњено страним захтевима. Када су САД условиле наставак билатералних трговинских односа захтевом за унапређењем људских права у НР Кине, некадашњи премијер НР Кине Ли Пенг навео је 1993. године разлог зашто његова земља неће устукнути пред тим: „Не мислим да кинеском народу могу преко телевизије да саопштим то што сте ми рекли, пошто би сви закључили да кинески председник владе креира политику како му амерички председник каже, те би ме свргнули са власти” (Lempton 2015).

Приоритети спољне политике, као рефлекси циљева на унутрашњем плану и регионално-глобалне конкуренције, нагоне ривале на што повољније просторно позиционирање изван својих територијалних граница. Долази до концентрисања на просторе који са различитих геостратешких аспеката, попут нпр. географског положаја и богатства природним ресурсима, могу бити од виталног значаја за њих. Економија и безбедност синхронизовано трагају за областима које омогућавају погодне трговачке трасе и линије снабдевања, односно линије напада и одбране. Суштина је утврђивање и додатно проширивање стратешког утицаја у тим областима да би се, са једне стране, одговорило *егзистенцијалним потребама политички, економски и војно снажних држава*¹ и у томе спречили или обуздали њихови ривали са друге, који такође следе свој *егзистенцијални инстинкт*. Пример могу бити САД и њихов однос према земљама *савезницима* у регионима где утврђују и шире сопствени стратешки утицај спречавајући и обуздавајући тиме утицај Русије и НР Кине. Очување америчког ауторитета и репутације је и у овом случају једно од пресудних момената, због тога што „када је изазвана, свака страна мора да реагује, јер због сваког изазова на који не одреагује, поверење њених савезника и страх њених супарника полако јењавају све док напослетку неки догађај не увери дату државу да промени страну” (Maršal 2019). Безбедносне тензије, ризици и претње у односима конкуренције врло су изражени онда када је тежиште међусобно неусклађених геостратешких интереса у непосредној близини самих ривала. Регионалне и глобалне силе због свог географског положаја физички

1 Егзистенцијалне потребе политички, економски и војно снажних држава треба схватити у контексту потреба за експанзијом стратешког утицаја а сходно величини територије, растућој економској, војној, политичкој и демографској снази.

могу бити једне поред других или једноставно довољно близу – у виду *круга* или *обруча* који образују својом територијом око области где истовремено теже да, одговарајући *егзистенцијалним захтевима*, успоставе потпуну или делимичну стратешку доминацију.

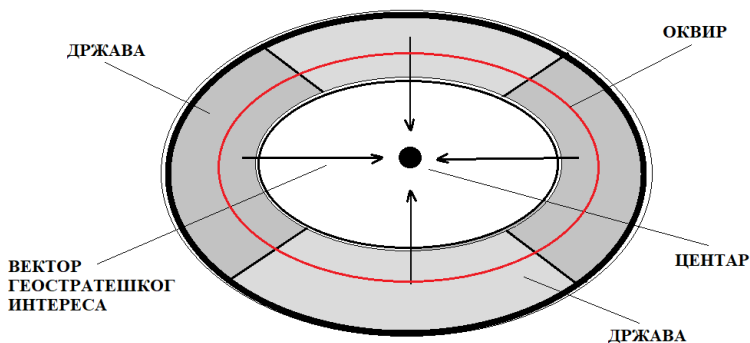
Управо на тим местима долази до формирања ГО у чијој структури се на трагу свега издвајају:

1. *Оквир* – физички образује више регионалних и глобалних сила својим географским положајем. Део оквира могу бити и силе које географски не припадају области око које се формира ГО али које, захваљујући расположивим капацитетима (економским, војним, технолошким, политичким), ту могу деловати екстерно;

2. *Вектор геостратешког интереса* – спољнополитички интерес регионалних и глобалних сила који је стратешки усмерен ка центру ГО;

3. *Центар* – област или део ширег региона (може а и не мора увек да буде територија неке конкретне државе или више њих) према ком је усмерен вектор геостратешког интереса или где регионалне и глобалне силе желе да, свака за себе, обезбеди потпуно доминантан или што је могуће већи стратешки утицај.

Слика 1. Графички приказ геостратешког обруча

Извор: Обрада аутора

Државе се сврставају у категорије регионалних и глобалних сила према економским, војним, политичким, демографским и територијалним перформансама укупне моћи. У *оквиру ГО* увек су заступљене економски, војно и политички веома јаке, или у светским размерама најмоћније државе које одликују величина територије и бројност становништва. Капацитети и природна

тежња за потврдом и акумулацијом моћи заоштравају конкуренцију што безбедносно може бити врло ризично јер се међу ривалима неминовно ствара напетост. Из тог угла не сме се олако одбацити потенцијал ескалације директних сукоба. Предикција безбедносног ризика у ГО и одговарајуће претпоставке о могућности, природи, деструктивним размерама конфронтације и тежини последица исте по целокупан свет, неопходно уважавају и нуклеарни потенцијал држава у *оквиру*. Модел ГО постаје деликатнији тим пре што већина тих држава увелико поседује нуклеарно оружје и што неке од њих имају статус међународно признатих нуклеарних сила (САД, Русија, НР Кина), док друге у спољној политици стреме том признању (Индија). Није на одмет поменути председника Русије Владимира Путина који је, на питање о трећем светском рату, том приликом цитирао Алберта Ајнштајна: „Не знам каквим оружјем ће се водити трећи светски рат, али четврти ће се водити палицама и камењем” (Sputnjik, 2018).

Стратешки спољнополитички интереси регионалних и глобалних сила, попут вектора у математици и физици, имају свој правац, смер и интензитет. Обезбеђивање јаког стратешког утицаја или потпуне доминације једног актера у односу на остале, усмерено је различитим правцима према одређеној области или делу ширег региона који представља *центар ГО*. Правци интереса уско се повезују са начинима за њихово остваривање (насилним или ненасилним), па тако једна држава може да обезбеди утицај и задовољи потребе на унутрашњем плану кроз нпр. изградњу гасовода од одређене тачке на својој територији до *центра ГО* и обрнуто, да кроз транспортну инфраструктуру и линије (копнене или пловне) економски поспешу трговину са *центром*, односно да пласира своју или за себе допреми потребну робу и сировине, али и да мобилни војни актив исто тако лакше пребаци у сам *центар* или што ближе њему. Интензитет, као трећу векторску компоненту, одређује степен важности интереса спољне политике која пре свега зависи од конкретних веза са насušним унутрашњим потребама државе, њеном репутацијом у региону/свету и практичним предностима *центра ГО* у виду повољности стратешког положаја и богатства природним ресурсима.

Унутрашња динамика ГО превасходно је безбедносна и започиње односом регионалне и глобалне равни или просто утицајем регионалних фактора на светске токове. „Узрочно-последичне везе регионалног и глобалног, данас готово универзалне, откривају степен повезаности света који ствара и веома сложене безбедносне

изазове” (Вигњевић, 2020). Проблеми се усложњавају, деликатнији су јер се, не познајући границе, врло лако *преливају* из једног региона у други. Тероризам, организовани криминал, трговина наркотицима, људима и оружјем, заразне болести, климатске промене и др. еклатантан су пример безбедносних проблематика са веома израженом глобалном тенденцијом, које потичу из неких других ендемских проблема читавих региона (социјалне неједнакости, сиромаштво, слабо образовање или немар према животној средини). Осетљивост регионално-глобалних процеса одређује унутрашњу динамику ГО која у међуривалским односима може стварати потенцијално ескалирајуће тензије али и сарадњу кроз посебне механизме мултилатералних организација. Сарадња за сада претеже у односу на директне оружане сукобе из два основна разлога.

Први је свест самих ривала о сопственој моћи (нпр. војној) и степену деструкције хипотетичког рата. Ипак, присутне су напетости које нису ни мало безазлене и које у ривалским односима стварају тзв. *безбедносну дилему (security dilemma)*. Драган Р. Симић (2007) указује да се *безбедносна дилема* налази међу „општим местима реалистичког приступа безбедности” и преноси мисао Роберта Џервиса о „неуралгичном језгру *безбедносне дилеме*” (167). То је ситуација када једна држава настоји да повећа или ојача сопствену безбедност али тим својим настојањем умањује или слаби безбедност друге или више њих. Иако та држава може да повећава оружану снагу и у циљу самоодбране, она свеједно нарушава безбедност суседа тако што помера „клацкалицу” равнотеже моћи у своју корист. Изазвани суседи, обузети осећајем угрожености који надвладава способност реалног сагледавања, бивају принуђени да следе исти принцип и сада увећавају сопствену моћ да би циљано повратили равнотежу. Овај *зачарани круг* (прим. аут.) или ово „миленијумски старо размишљање и понашање у кључу безбедносне дилеме никада није довело до стабилних међудржавних односа и трајног мира. Напротив” (Simić 2007).

Други разлог је *индикатор заједничког интереса* – решавање безбедносних проблема који, према регионално-глобалној динамици унутар ГО, погађају све државе из *оквира*. Решења се изналазе у унапређивању економских односа преко трговинских размена, кроз инвестиције, изградњу саобраћајне инфраструктуре, ефикасну алокацију природних ресурса, заштиту животне средине и др. Заједничка сарадња и циљеви су декларативно и практично утврђени кроз посебне механизме регионалних мултилатералних

организација и других формата који за то пружају потребну ширину. Ширина значи успостављање сарадње (безбедносне, економске али и културне)² међу свим државама из *оквира ГО*, заједно и са државама из *центра* (уколико их има), која захтева и њихову директну комуникацију на различитим политичким нивоима (министара, председника влада, шефова држава). Међутим, циљ свега није само реализација уочених заједничких интереса, већ шира сарадња има један дубљи смисао – мир и стабилност кроз равнотежу партикуларних стратешких интереса у ГО.

За сада, по свему судећи, на располагању је довољно оперативних елемената за анализу ГО који се у данашњем свету образује око две географске области, око Арктика и око Централне Азије (видети Вигњевић 2020, 236).

АРКТИЧКО ПИТАЊЕ

ГО Арктика настаје под утицајем специфичних физичко-географских и друштвено-географских фактора који у овој области јачају динамику регионалног и глобалног надметања.

Арктик (Северни пол или *северна ледена капа*) просторно захвата северну поларну област земљине кугле, најсевернији део америчке и евроазијске континенталне масе и простире се на око 26 милиона квадратних километара укупне водене и копнене површине. (Пророковић 2015). Арктички океан (Северни ледени океан), који од тога заузима 14 милиона квадратних километара, најмањи је океан на свету али ипак, по величини, парира територији Русије док је за један и по посто већи од територије САД. Окружен је континенталним појасом који физички превазилази појасеве у другим океанима и с разлогом отежава и компликује питање суверенитета оних који географски припадају арктичкој области (Maršal 2019). *Северна ледена капа* шире захвата подручја која територијално и уставно-правно припадају САД, Канади, Данској, Исланду (целокупном територијом налази се у арктичком појасу), Норвешкој, Шведској, Финској и Русији. У ширем Арктику налазе се целокупна Аљаска, сибирска Јамалија чија се река Об улива у Карско море и сибирска Јакутија чије се реке Лена, Колима и Олењок уливају у Северно ледено, Источносибирско и Лаптевско море. Гренланд и Фарска острва представљају области Арктика које

2 Посебно важна онда када у оквиру и центру геостратешког обруча владају дубоке етничке, религијске и идеолошке разлике које могу бити основа за различите облике екстремизма и радикализма.

су географски удаљене и саобраћајно слабо повезане са Данском у чијем уставу имају специфичан аутономни положај. Гренланд је у физичко-географском смислу ближи Канади, САД и Русији а Фарска острва Исланду, Норвешкој и Великој Британији (Пророковић 2015).

Арктичко питање не одређују искључиво посебности физичког простора. Заокружену слику дају природна богатства за које се већ основано претпоставља да на њима лежи ова област. Претпоставке баратају информацијама да је Арктик последњи регион у свету чије су резерве нафте, гаса и угља у највећој мери остале нетакнуте. Калкулације се баве количином залиха и варирају у зависности од извора који махом наводе да Арктик поседује најмање 90 милијарди барела нафте, 1670 трилиона кубика природног гаса, 44 милијарде барела течног природног гаса, 22% неоткривених и технички употребљивих хидрокарбонских резерви у свету и обиље различитих минерала, драгог камења и племенитих метала (Filijović i Kilibarda 2016). Природно-географске одлике, њихова мистерија која се полако отклања јер долази до отапања леденог покривача, будиле су интересовање разних истраживача које су према Арктику водиле авантуристичке или практичне геостратешке побуде.

Историја бележи експедиције од античких до модерних времена које су поднеле многе жртве и допринеле представи о економским и војним предностима *северне ледене капе*. Најраније забележена експедиција била је 330. године п.н.е. предвођена од стране старогрчког поморца Питеја из Масиле, који је навео да је открио једну чудну земљу (назвао ју је *Тула*), са чистобелим пејзажом, залеђеним морем и са необичним створењима (великим белим медведима). Утисци и запажања Питеја нису наишли на разумевање и поверење његових сународника на Средоземљу. Хенри Хадсон (највећи залив на свету носи име по њему) био је истраживач који је кренуо кроз Северни ледени океан у потрази за тајанственим Северозападним пролазом који повезује Атлантски океан и Пацифик. Експедиција се окончала неславно јер се посада, сита Хадсонових тешких истраживачких путовања, у једном тренутку побунила против њега. Спустили су га у један бродић и оставили га да плута океаном у сигурну смрт (Maršal 2019). Капетан сер Џон Френклин покушао је 1845. године да пређе остатак Северозападног пролаза али његова два брода су се закуцала у лед, у близини Острва краља Вилијама у канадском арктичком архипелагу. Целокупна посада је нестала (неки су кренули бродовима а неки пешице на југ), експедиције које су кренуле у потрагу могле су да наиђу једино на остатке људског скелета и приче ловаца Инуита о

белим мушкарцима који су умрли док су пешачили кроз замрзнути предео. Успешно пробијање Северозападног пролаза догодило се 1905. године, када је норвешки истраживач Роланд Амундсен прошао поред Острва краља Вилијама и ушао у Тихи океан кроз Берингов мореуз. Амундсен је две деценије касније, заједно са италијанским пилотом Умбертом Нобилом и 14 чланова посаде, цепелином прелетео преко Арктика, што је симболично обележио избацавањем норвешке, италијанске и америчке заставе са висине од преко 90 метара (Mašal 2019). Експедиција САД, на подстицај тврдњи Халфорда Макиндера о геостратешкој важности арктичког појаса, била је прва која је успешно стигла до Северног пола – када је Роберт Пери поставио америчку заставу у центар Арктика 1909. године (Filijović i Kilibarda 2016).

Будући да је у време Другог светског рата било доста окршаја у ваздуху, на Арктику је, у оквиру америчког програма *Land Lease* из 1941. године, била успостављена тзв. транзитна „Аљаско-сибирска рута” (*ALSIB*), помоћу које су САД у СССР допремале своје транспортне и борбене авионе. Почети тензичног америчко-совјетског надметања у Хладном рату укинули су ову руту, јер је сада постала стратешки проблем за разлику од првобитне намене. Стрепње од директног совјетског напада преко Арктика, устремиле су САД 50-их година на одбрану северних граница. Подизана је озбиљна војна инфраструктура: систем за рано упозоравање (*Distance Early Warning System – DEW*) на простору Аљаске, Канаде и Гренланда и антиракетни радарски систем (*Ballistic Missile Early Warning System-BMEWS*) на Гренланду где су САД подигле и најзначајније арктичке војне базе *Thula* и *Camp Century*, као и на Аљасци где је било 25 америчких база за дефанзивне и осматрачке намене (Filijović i Kilibarda 2016). Војно-стратешка важност *северне ледене капе* даје одговор на питање зашто су Норвешка, Данска и Исланд били једни од оснивача НАТО-а. Посебно је интересантно то што се Исланд, који није имао војне снаге од 1869. године, нашао у тако амбициозном војном савезу. Даље, САД су, од 1951. до 2006. године, на територији Исланда имале базу у чијем склопу се налазио и војни аеродром у Кефлавику, одакле су полетали авиони који су осматрали јужни део Арктика (Пророковић 2015). Хладни рат навео је онда СССР да блокира пролаз иностраним бродовима преко тзв. Северног морског пута или Североисточног пролаза (*Northeast Passage* – поморска рута на северу, од Тихог до Атлантског океана), а који је иначе био немогућ без уласка у совјетске територијлане воде. Ово се непогодно одразило и на читаву међународну трговину тог,

а и каснијег времена (Пророковић 2015).

Убрзано отапање ледене масе, које се увелико дешава и помно прати из године у годину, подиже степен пажње усмерене према Арктику данас. Топљење леда има своје позитивне и негативне стране, погодности и последице за читав свет по систему међусобног утицаја регионалног и глобалног. Арктик је сада доступнији и открива своје стратешке бенефите, нпр. погодности морских путева и експлоатације нетакнутих природних ресурса.

Северни морски пут, протеже се преко арктичких вода од Пацифика до Атлантика и представља транспортну линију која, када се упореди са Суецким каналом, скраћује пут од највеће јапанске луке у Јокохами до највеће европске луке у Ротердаму са 35-38 на 20-23 дана. Највећа руска лука Владивосток удаљена је истом линијом око 14 хиљада километара од Санкт Петербурга, док удаљеност између ове две луке, према упоредном моделу Суецког канала, износи 23 хиљаде километара. Трговина преко Северног морског пута почела је 2009. када су том линијом прошла два брода натоварена са 700 хиљада тона терета, да би 2011. године било 34 пловидбе (наредне 2012. године било је 38 пловидби) којима је превезено терета укупне тежине од 900 хиљада тона (Пророковић 2015). На другој страни, Северозападни пролаз пружа краћу, економичнију и енергетски ефикаснију алтернативу Панамском каналу. Носач *Nordic Orion* путовао је четири дана од Ванкувера до Финске 2013. године и уштедео око 200 хиљада долара користећи Северозападни пролаз уместо Панамског канала (Ріесук 2021). Брод *Nunavik* пловио је Северозападним пролазом 2014. године када је, први пут без пратње ледоломца, преносио 23 хиљаде тона руде никла из Канаде у НР Кину. Алтернативним Северозападним пролазом, где су воде знатно дубље и којим се путовање од Европе до НР Кине скраћује за недељу дана, уштеди се и на десетине хиљада долара (трошкови горива), превезе се више терета и драстично се смањи емисија штетних гасова (Maršal 2019). Један од последњих примера у релативно скорије време је и рекорд финског ледоломца *Nordica*, који је 2017. године истом рутом прешао 10 хиљада километара за само 24 дана (Ріесук 2021).

Експлоатацију арктичких природних резерви покреће раст светских индустријских потреба за енергентима које, са тржишног аспекта, убрзавају потрагу за новим областима. Рат у Украјини, као кулминација кризе која је у тој земљи започела 2014. године, довео је до опсежних санкција западних земаља према Русији а које, потресајући тржиште енергената, у перспективи могу

интензивирати геополитику на крајњем северу планете. Арктик је следеће поље за регионално-глобално надметање у ком инволвиране државе учествују претежно преко гигантских компанија из енергетског сектора. Трка са једне стране пружа велику гестратешку и финансијску добит и изазовнија је тиме што од учесника захтева завидну финансијску и технолошку потпору. Компаније као што су „Ексон мобајл” (*Exxon Mobil*), „Ројал Дач Шел” (*Royall Dutch Shell*) и „Росњефт” (*Rosneft*) увелико су почеле да постављају бушотине и да врше експлоатацију. Очењује се да регионални и глобални такмаци на Арктику морају бити спремни да уложе велики труд и напор у условима где ноћ траје већим делом године, где је море већином године залеђено до два метра дубине и где таласи на отвореном мору достижу висину и до 12 метара. Сурова арктичка област на неким местима не дозвољава постављање цевовода за гас док је, због тешких климатских услова, градња комплексних постројења за производњу гаса на мору веома скупа (Maršal 2019). “Но због стратешких и финансијских добитака од свега тога велики играчи ће покушати да покажу да имају право на територије и почети експлоатацију ресурса, а мало је вероватно да ће их у томе зауставити могуће последице које ће њихова деловања имати на околину“ (Maršal 2019).

Због опсежнијег спектра географских и стратешких чиниоца, на Арктику долази до формирња ГО у чијем *оквиру* се, посматрајући у смеру казаљке на сату, налазе: Русија, Норвешка, Исланд, Данска (Гренланд), Канада и САД. Као што сам модел предвиђа да у *оквиру* не фигурирају искључиво државе које географски окружују предметну област, у арктичком ГО екстерно делују и НР Кина и Индија. Стратешки интереси неких од ових држава или *вектори њихових стратешких интереса* на Арктику, међусобно су неподударни и у својственим манифестацијама могу створити ризично безбедносно окружење.

Руски стратешки интерес према „северној леденој капи” свеобухватно одређују природни и друштвени аспекти географије. Услед бројних тешкоћа изласка на топла мора на југу, Русија појачава интересовање за Арктик у економском и војно-стратешком смислу. За ову земљу нарочито је важна контрола Северног морског пута. „Русија је већ развила правила за пролазак Северним морским путем за стране ратне бродове. Они сада неће моћи да плове ако њихова држава не обавести Москву о својим плановима 45 дана пре почетка путовања. Поред тога, сваки ратни брод биће обавезан да укрца руске пилоте. У случају неовлашћеног кретања дуж Северним

морским путем, Москва може да заустави или чак уништи брод-уљез. То значи да је Русија *de facto* преузела контролу над Северним морским путем” (Bisenić 2021).

Слика 2. Арктички геостратешки обруч

Извор: Обрада аутора

Осим контроле над Северним морским путем, треба знати да највећи део руске морске обале (укупна дужина обале износи 37 хиљада километара), највећи део чине северна обала и арктичка област (припада јој чак седам субјеката Руске Федерације). Ту живи између 2 и 3,6 милиона Руса, производи се 80% руског гаса, 60% бакра, 85% никла и кобалта, 95% платине, што има учешће од око 15% у укупном БДП-у државе. Стратешка политика према Арктику први пут је подробије дефинисана 2008. године кроз документ под називом „Основе државне политике Руске Федерације на Арктику за период до 2020. године” (*Foundations of the State Policy of the Russian Federation in the Arctic to 2020*). Овим документом прецизирано је да ће Русија у арктичкој области у будућности експлоатисати велике количине нафте, природног гаса, водених и биолошких ресурса. Планиран је и развој арктичке зоне у циљу подизања капацитета националне безбедности, због чега је 2013. започето обнављање неколико војних аеродрома из времена СССР, да би крајем 2014. године дошло до формирања Прве арктичке бригаде Стратешке команде Северне флоте (Пророковић 2015). Не сме се изгубити из вида ни руска војна база „Арктичка детелина” која се налази на острву Александрина земља у архипелагу Земље Франца Јосифа. Простире се на око 14 хиљада квадратних километара (офарбана у бојама руске заставе), капацитета за пријем 150 војника, са објектима

специјалне намене, командним пунктовима, гаражама за војну и специјалну технику, магацинима и складиштима који су у режиму рестриктивног приступа итд. (Blic 2019). Усвојеном стратешком политиком предвиђене су и активности међународноправног решавања питања спољне границе континенталног гребена Русије у Северном леденом океану (Пророковић 2015). Последњи стратешки документ усвојен је у марту 2020. године под називом „Основе државне политике Руске Федерације на Арктику за период до 2035. године” (*Foundations of the State Policy of the Russian Federation in the Arctic in the Period up to 2035*), који предвиђа социо-економско јачање државе уз помоћ арктичких ресурса, као и подизање укупне борбене готовости и модернизацију војне инфраструктуре (Cepinskyte and Paul 2021).

Високо котирано арктичко питање у норвешкој спољној политици утврђују економски потенцијали Северног пола и положај Норвешке у односу на суседну Русију. Норвешка је уопштено светски лидер у производњи нафте на Арктику и њен највећи извозник. Норвешка је лидер и у извозу природног гаса (процењује се да се највећа арктичка изворишта природног гаса налазе у Баренцовом мору) (Folland 2021). Као прилог следи и то да је највећа норвешка нафтна компанија Статоил (Statoil) у стопроцентном државном власништву што непосредно утиче на целокупан БДП земље. Зато спољна политика посебну пажњу усмерава на праћење климатских промена, обезбеђивање поморских рута, развој иновационих технологија, улагање у инфраструктуру итд. (Пророковић 2015). Положај у односу на руског суседа покреће питање националне безбедности и појашњава зашто Норвешка активно заговара веће присуство и позорност НАТО-а у колективној безбедности на северу (Folland 2021). У том контексту треба рећи да би пријем Шведске и Финске у НАТО био снажан импулс ангажману алијансе у балтичком, а самим тим и у арктичком региону.

Канада је у својој политици према Арктику дефинисала четири основна циља: 1. заузимање позиције лидера у свету за истраживање арктичке области; 2. заштита животне средине, односно заштита северних вода и земаља; 3. развој инфраструктуре; 4. потврда суверенитета на арктичком простору. Остваривање већине дефинисаних циљева, од чега највише зависи експлоатација богатих ресурса, могуће је кроз дипломатску активност и подизање оружаних снага Канаде – предвиђају се нови центри за обуку и модернизација Канадских ренџера (*Canadian Rangers*), конструкција новог ледоломца, ревитализација подморничких база и набавка

нових патролних бродова. Предлозима о правним регулама на пољу заштите животне средине, као дела ширег „Закона о спречавању загађења Арктичких вода” (*Arctic Waters Pollution Prevention Act*) који продужује надлежности приобалних држава у водама са 100 на 200 миља од обале, Канада циљано тежи проширењу јурисдикције за око пола милиона квадратних километара (Пророковић 2015).

Унапређивање безбедносних интереса примарни је циљ политике САД према Арктику. Вашингтон се фокусира на подизање бројности и опремљеност војске у арктичком региону и на интезивнији обавештајни рад према активностима и циљевима других арктичких држава. Безбедносне стратешке циљеве прати потреба за заштитом животне средине и јачање мултилатералне сарадње (Пророковић 2015). Декларативна потврда ових циљева налази се у стратешким документима који су усвајани од 2009. године наовамо. Последња у низу је „Национална стратегија за арктички регион” (*National Strategy for Arctic Region*) која је донета у октобру 2022. године. У овом документу, амерички интереси у арктичком региону почивају на „четири стуба”: *безбедност* – одвраћање претњи које су уперене према САД и њеним савезницима, унапређивање капацитета и способности за одбрану америчких интереса на Арктику, повећано присуство у арктичком региону ради „одбране америчког народа и суверене територије САД”; *климатске промене и заштита животне средине* – сарадња са заједницама на Аљасци у циљу супротстваљања утицајима климатских промена и шире глобално учешће у очувању арктичког екосистема; *одрживи економски развој* – унапређивање услова живота на Аљасци кроз улагање у инфраструктуру и привредни сектор. Сарадња са савезницима и партнерима ради инвестирања широм арктичког региона; *међународна сарадња и управљање* – „упркос изазовима који су резултат руске агресије у Украјини, Сједињене Државе ће радити на одржавању институција за арктичку сарадњу, укључујући Арктички савет, и њихове позиције у управљању појачаним активностима у региону” (*National Security for the Arctic Region [NSAR]*, 2022).

О будности америчке стране на Арктику подједнако говоре и учестале војне вежбе. У сарадњи са морнарицом Велике Британије, од 2007. године спроводи се програм „Ледене вежбе” (*Ice Exercise*). Војне вежбе су под окриљем тог програма изведене 2011. године (основни циљ било је што боље упознавање арктичке области) и 2014. године (основни циљ била је провера подморнице, опреме и процедура у извођењу операција при екстремним климатским

условима). Ту је и програм „Хладни одговор” (*Cold Response*) у сарадњи са Норвешком која овај програм организује од 2006. године у циљу „припреме оружаних снага за борбу у тешким климатским условима и јачање сарадње између савезничких земаља“ (Filijović i Kilibarda, 2016). САД имају доминантну улогу у НАТО-у чији је ангажман на Арктику везан за геостратегију алијансе у балтичком пределу. Тако су кроз војни програм „Арктички изазов” (*Arctic Challenge*) реализоване вежбе 2013. (учествовало пет земаља са 90 авиона и 2 хиљаде војника) и 2015. године (учествовало девет земаља са преко 100 авиона и 4 хиљада војника). Сврха програма и пратећих вежби је „повећање интероперабилности приликом извођења комплексних ваздушних операција између партнерских земаља у оквиру НАТО-а како би се адекватно одговорило на потенцијалне изазове у будућности“ (Filijović i Kilibarda 2016).

НР Кина, *спољни актер* у ГО, стратешки се поставља према Арктику или у складу са приоритетима и амбицијом на унутрашњем и глобалном плану. У тзв. „Белом папиру” из јануара 2018. године (*White Paper* – стратешки документ кинеске Владе, прим. аут.), под називом „Кинеска арктичка политика” (*China’s Arctic Policy*), утврђени су циљеви научног истраживања Арктика, заштите животне средине, решавања проблема климатских промена, експлоатације природних ресурса сагласно међународноправним регулама, активног учешћа у међународној сарадњи и промоције мира и стабилности у арктичком региону (The State Council of the People’s Republic of China [SCPRC] 2018). Посебно интересовање изазива део документа о „Поларном путу свиле” (*Polar Silk Road*) који треба схватити и као *трећи крак* (прим. аут.) кинеског интерконтиненталног стратешког пројекта „Један појас један пут” (*One Belt One Road*). „НР Кина се нада да ће сарађивати са свим странама на изградњи „Поларног пута свиле” кроз развој арктичких путних праваца (Североисточног, Северозападног и Централног пролаза). Сагласно закону, (НР Кина) подстиче своја предузећа на учешће у изградњи инфраструктуре и пробним путовањима а како би се утро пут њиховом комерцијалном и регулисаном раду” (SCPRC 2018). Недостатак референци које се непосредно тичу војне безбедности не сугерише одмах да је арктичка политика НР Кине лишена свог војно-стратешког дела. Концепт кинеског „енергетског национализма” – снабдевање енергетским ресурсима и заштита њихових залиха – аутоматски подстиче модернизацију кинеске морнарице чији је императив и безбедност поморских рута за допремање енергената. Реално је за очекивати да ће Арктик бити

саставни део поморске стратегије кинеске морнарице која ће до 2030. године деловати према стратешким захтевима „одбране блиских и заштите далеких мора, присуства у два океана и експанзије на два пола” (Серинскије and Paul 2021).

Следећи *спољни актер* је Индија чији се стратешки интерес за арктичку област креће од почетних научно-истраживачких активности (започете 2008. године) до омогућавања приступа енергетским ресурсима. Научно-истраживачки рад, подстакнут утицајем климатских промена на индијску економију, спроводи Национални центар за поларна и океанска истраживања (*National Centre for Polar and Ocean Research*) који делује под окриљем Министарства наука о земљи (*Ministry of Earth Sciences*). Индијска арктичка политика у енергетском сектору долази до изражаја 2019. године када су у Владивостоку одржани руско-индијски годишњи самит и Источни економски форум (*Eastern Economic Forum*). Заједничко саопштење са самита гласило је: „Индија треба да сарађује са Русијом на Арктику. (Индија) са интересовањем посматра развој арктичког региона и изражава спремност да игра важну улогу у Арктичком савету (*Arctic Council*)” (*Arctic Institute [AI], n.d*). Домаћин је искористио прилику и позвао индијске компаније да инвестирају у енергетске ресурсе у руском делу арктичке области, као и да у том погледу раде заједно са руским компанијама. Процене говоре да ће се Њу Делхи убудуће трудити да одржи добар део уложеног у руску сферу утицаја на Арктику, јер ипак је у питању перспектива дубље стратешке повезаности две државе (*Arctic Institute [AI], n.d*).

Безбедносни ризици и равнотежа

Безбедносни ризици арктичког ГО – територијални спорови, *безбедносне дилема* и топљење ледене масе – деликатни су и интересантни у мери у којој подједанко производе потенцијално ескалирајуће тензије и односе сарадње међу државама.

Територијални спорови јасан су показатељ безбедносног ризика у чијој сржи је неподударност стратешких интереса држава из *оквира*. Свака жели да утврди и прошири свој суверенитет над арктичким водама јер им то омогућава већу експлоатацију енергетских ресурса, контролу поморских војних и трговачких рута. Данска је тако 2014. године поднела захтев Комисији „Уједињених нација за границе континенталног гребена” (*Comission on the Limits of the Continental Shelf – UN CLSC*), да јој се додели 895 хиљада

квадратних километара арктичког гребена, укључујући и Северни пол (Пророковић 2015). Амбиције Москве тумаче се у маневру из 2007. године када су се две руске истраживачке подморнице спустиле на дно арктичког океана (на више од четири километара дубине) и ту поставиле нерђајућу титанијумску заставу Русије која се и дан-данас *вијори*. Русија и Норвешка нарочито имају спорове у Баренцовом мору, где норвешка страна тврди да полаже право на гребен Гакел као продужетак своје ексклузивне економске зоне. Русија наравно то право оспорава, а посебно суверенитет Норвешке над архипелагом Свалбард (најсеверније насељено место на свету) где је на острву Шицберген насељен велики број руских миграната (Maršal 2019). Спор САД и Канаде у вези је са правом на експлоатацију нафте на Арктику и прилазом водама у Канадском арктичком архипелагу. Берингово море, Северни ледени океан и северни део Пацифика предмет су руско-америчког спора који извире из њиховог „Споразума о морској граници” (*USA/USSR Maritime Boundary Agreement*) од 1990. године. Москва је са распадом СССР одбила да у парламенту ратификује овај споразум по ком се одриче подручја за риболов и сматра да има право да поново покрене ово питање, док и једна и друга страна у пракси делују као да су та подручја и даље под управом САД. Канаду и Данску оптерећује спор око Хансовог острва у Наресовом пролазу који одваја Гренланд (аутономна територија под суверенитетом Данске) од Елсмеровог острва. Иако између две земље постоји споразум о овом питању (потписан 1953. године), то их није спречило да у међувремену отплове и пободу своје заставе на спорно острво (Maršal 2019).

Безбедносна дилема или ситуација где једна страна предузима војне активности осећајући се угроженом због војних активности друге стране, последично отвара проблем милитаризације читавог региона. Ономе што је већ речено о милитаризацији у оквиру руског, норвешког, канадског и америчког стратешког интереса на Арктику, додаје се да је и Русија извела индикативну војну вежбу 2014. године – учествовало 155 хиљада војника и на хиљаде тенкова, борбених бродова и авиона. У тој вежби замишљено је да руске трупе одбију инвазивни напад стране силе под називом *Мисури* (хипотетички САД) која се стационира у Чухотској и Камчатској области, на острву Сахалин и на Курилским острвима. Циљ *Мисурија* био је да помогне неименованој азијској сили (могуће Јапану) која је због територијалног спора већ у сукобу са Русијом (претпоставља се око Курилских острва). Демонстрацију војне моћи Москве на

Арктику будно мотри Осло, због чега норвешки борбени авиони често пресећу руске који повремено лете близу граница Норвешке. Слично реагује и Данска која полако формира своје војне снаге на Арктику. Министар одбране Исланда једном је изјавио да „треба задржати одређено војно присуство у овом региону, јер се тиме шаље порука о националним интересима и амбицијама у датој области, пошто војни вакуум може погрешно да се протумачи као одсуство националног интереса и приоритета” (Mašal 2019).

САД и Канада су у марту 2021. године у арктичком региону извеле војну вежбу *Amalgam dart*. У вежби су учествовале компоненте америчке и канадске војне авијације с циљем, како се навело, јачања одбране северних приступа територији. Вежба је следила стратегију по којој „главну војну претњу на арктичком правцу” представљају руске крстареће ракете великог домета. Руска страна, тумачећи ове вежбе, става је да Вашингтон брине то што размештање руских ПВО система и ваздушне контроле смањује могућности САД на Арктику. Војни експерт Виктор Мураховски истакао је да „за стручњаке није тајна да главни пут стратешких нуклеарних снага САД у случају напада на Русију пролази Северним полом. Али Русија, распоредивши системе за контролу ваздушног простора и ПВО, у суштини помера линије за лансирање крстарећих ракета стратешке авијације САД за неколико стотина километара. Њима се то не нимало не свиђа, јер драстично смањује њихове могућности” (Novosti online 2021).

У последњих више од двадесет година, САД, Канада, Норвешка, Русија и Данска произвеле су или најавиле производњу више од 60 бродова и на десетине других пловила намењених борбеним дејствима у арктичким условима (Пророковић 2015).

Топљење ледене масе на Арктику, осим добре стране (проходност морских путева и доступност ресурса), има и ону лошу која се јавља као последица негативних процеса (скок просечне температуре на годишњем нивоу, појачано загревање океана сунчевим зрацима, промене обласчности итд.) у чему је значајно суделовао и људски фактор. Иако је реч о крајњем северу, удаљеност осталих делова света не спасава их од ширих поремећаја које изазива отапање арктичког леденог покривача. Подаци говоре да је у периоду од 1979. до 2000. године стопа смањења леда износила 6,4% а у периоду од 1979. до 2004. порасла је на 7%, као и у периоду од 1979. до 2006. године када је износила 8,4%. У последњих нешто више од десет година забележено је отапање ледене масе за око 18% (рекордно топљење леда било је на Гренланду 2010. године).

Годину дана касније констатовано је да се руб леденог покривача у Карском мору удаљио за 700-800 километара од обале, док је укупна арктичка ледена маса достигла историјски минимум 2012. године (Пророковић 2017). „Вишегодишњи морски лед на Арктику био је отприлике 50 центиметара тањи 2021. године него што је био 2019. године. То значи да се лед стањио за око 16 одсто у последње три године” (RTS 2022). Озбиљне последице овакве динамике отапања су: поремећај екосистема, повећање нивоа мора и нарушавање тока морских струја. Многа села дужином Беринговог и Чухотског мора су напуштена и пресељена због проблема нестанка ловишта и ерозије обала. У животињском свету такође постоји негативни тренд миграција – поларне лисице и медведи селе се са својих станишта, долази до борби за територију које последично прете истребљењем. Рибе су све мање свесне територијалних граница и одлазе даље на север због чега се многа локална становништва и земље лишавaju њихових залиха. Због повећања нивоа мора, многе удаљене земље, нпр. Холандија, Малдиви, Бангладеш, изложене су озбиљној опасности од поплава (Mašal 2019). Како се лед топи тако се успорава топла *Голфска струја* (продорно је надилази хладна *Лабрадорска струја*, прим. аут.) што изазива драматичне климатске промене у Северној Америци и Европи које масовно ремете и њихову привреду (Пророковић 2017).

Територијални спорови и појачана милитаризација која ствара и продубљује регионалну *безбедносну дилему*, ризици су који у арктичком ГО производе потенцијално ескалирајуће тензије. Проблеми и последице топљења леда, њихова превенција и решавање, *индикатор су заједничког интереса* ривала који их, уз јасну свест о погубним прогнозама, додатно одвраћају од солуције директног оружаног сукоба. Стратешке интересе зато треба уравнотежити и посебним мултилатералним механизмима довести у раван кооперативних односа. Арктички савет (*Arctic Council*) имао би позитиван учинак у институционалном и нормативном регулисању односа држава у ГО, као пуноправних чланова (оснивача) и посматрача у тој организацији.

Арктички савет формиран је усвајањем посебне оснивачке декларације коју су у Отави 19. септембра 1996. године заједнички потписали Канада, Данска, Финска, Исланд, Норвешка, Русија, Шведска и САД. У „Декларацији о оснивању Арктичког савета” (*Declaration on the Establishment of The Arctic Council*) државе потписнице изражавају посвећеност општем добру становника арктичке области, одрживом развоју (економски и социјални развој,

унапређивање здравствених и културних добара) и заштити животне средине на Арктику (одрживост екосистема, биодиверзитета и експлоатације природних ресурса). Савет је начелно дефинисан као „високи форум за промоцију сарадње, координације и интеракције међу арктичким државама, уз учешће арктичких аутохтоних заједница и других становника о заједничким питањима Арктика, питањима одрживог развоја и заштите животне средине” (Arctic Council [AC], 1996). Декларација утврђује арктичке земље као пуноправне чланице (Канада, Данска, Финска, Исланд, Норвешка, Русија, Шведска и САД) и предвиђа статус посматрача за неарктичке земље, за међувладине и интерпарламентарне (регионалне и глобалне), али и невладине организације. Међу сталним учесницима (*Permanent Participants*) у раду Арктичког савета налази се неколико организација у својству представника аутохтоног становништва на Арктику (AC, 1996). Од 2013. године међу државама са статусом посматрача нашли су се НР Кина и Индија.

Активности форума одвијају се кроз деловање шест „Радних група” (*Working Groups*).³ Оне спроводе програме и пројекте који су делегирани од стране „Министара арктичког савета” (*Arctic Council Ministers*). Овлашћења тих група произилазе из „Министарских декларација” (*Ministerial Declarations*)⁴ – званичних докумената који садрже резултате одржаних састанака министара држава Арктичког савета. Радне групе покривају широко подручје деловања, од превенције загађења и других ризика по животну средину, сарадње и управљања биодиверзитетом, реаговања у ванредним ситуацијама, све до генерално одрживог развоја и одговарајуће употребе (заштите) арктичког морског окружења. Према оснивачкој декларацији из 1996. године, све одлуке на нивоу читавог Арктичког савета усвајају се консензусом његових чланова – осам арктичких држава од којих свака на две године председава Саветом (AC, 1996).

3 „Акциони програм арктичких контамината” (*Arctic Contaminants Action Program*), „Програм праћења и процене Арктика” (*Arctic Monitoring and Assessment Programme*), „Очување арктичке флоре и фауне” (*Conservation of Arctic Flora and Fauna*), „Спречавање, спремност и реаговање у ванредним ситуацијама” (*Emergency Prevention, Preparedness and Response*), „Заштита арктичког морског окружења” (*Protection of the Arctic Marine Environment*) и „Радна група за одрживи развој” (*Sustainable Development Working Group*).

4 На пример, оснивачку декларацију Арктичког савета пратило је званично документовано саопштење министара и виших представника влада држава потписница – „Заједничко саопштење влада арктичких држава о оснивању Арктичког савета” (*Joint Communiqué of the Governments of the Arctic Countries on the Establishment of the Arctic Council*) из септембра 1996. године (AC, 1996).

ЗАКЉУЧАК

Закључак у овом истраживању је да ГО представља посебно становиште са ког се аналитички посматрају регионално и глобално надметања држава. Надметање се посматра у контексту тежине безбедносних ризика и потенцијалних опасности за светску безбедност. Дати модел *осветљава* и арктичко питање које је у научно-истраживачком домену и даље недовољно заступљено.

Запажање у мултиполаризујућем поретку је да се државе, регионални и глобални такмаци, географски налазе једна до друге или међусобно довољно близу, али тако да својим положајем физички формирају *обруч* око одређене области у свету. Ризик је тај што истовремене и неподударне тежње ривала ка доминацији у тој области могу довести до судара интереса и до потенцијално ескалирајућих тензија. Модел илустративног и аналитичког приказа тих ситуација назван је *геостратешки обруч* који, према изнетом запажању, има своју *структуру* и *унутрашњу динамику*.

Градивне елементе *структуре* чине: *оквир* – физички образован географским положајем више регионалних и глобалних сила, као и оних које географски не припадају области око које се образује али које, захваљујући економским, војним, технолошким и политичким капацитетима, ту могу деловати екстерно; *вектор стратешког интереса* - спољнополитички интерес тих сила који је усмерен ка *центру ГО* који је у ствари област или део ширег региона где регионалне и глобалне силе циљано настоје да себи обезбеде потпуну или што је могуће већу стратешку доминацију. *Унутрашња динамика* ближе говори о природи интеракција ривала у ГО које се под различитим утицајима крећу између потенцијално ескалирајућих тензија и сарадње која треба да уравни тежи међусобно супротстављене стратешке интересе. У ГО подједнако владају опасности од директних оружаних сукоба и реални изгледи за сарадњу ривала која се гради на *индикатору заједничког интереса*. Индикатор се проналази у потреби за решавањем неких ендемских проблема у области око које се формира ГО (то могу бити тероризам, организовани криминал, трговина наркотицима, људима и оружјем, заразне болести, климатске промене и др.), а којима су саме државе конкуренти озбиљно погођене и који олако могу да се из регионалне *прелију* у глобалну сферу. На ширу безбедносну сарадњу калеме се опсежна политичка, економска и културолошка сарадња, чија реализација захтева одговарајуће механизме. То су увек нормативна и институционална средства регионалних организација или других

мултилатералних формата који, остварујући постављене циљеве, суштински уравнотежују ривалске стратешке интересе и тако стабилизују читаво регионално безбедносно окружење. ГО се за сада формира око две области у свету, око Арктика и Централне Азије.

У оквиру арктичког ГО налазе се: Русија, Норвешка, Исланд, Данска (посредством Гренланда као аутономне области над којом има уставно-правне ингеренције), Канада и САД, заједно са НР Кином и Индијом као екстерним актерима. *Вектор стратешког интереса* ових држава прати уже и шире географске чиниоце због којих арктичка област нуди погодне поморске трговачке линије и скоро нетакнуто богатство природних ресурса – пре свега енергената. Отапање ледене масе омогућава да се приступи некада недоступном Арктику и појачава супротстављене напоре ривала да у арктичким водама потврђују и проширују свој суверенитет. Уз политичке и економске, ту су и војни улози чији је ризични ефекат *безбедносне дилеме* дакако својствен *унутрашњој динамици* сваког ГО – посебно арктичког. *Безбедносна дилема* и територијални спорови спадају у ризике над којима примат може узети потреба за решавањем проблема климатских промена, као *индикатор заједничког интереса* у арктичком ГО. Стога Арктички савет, са својим радним телима и ширином области њиховог деловања, нормативно и институционално, може бити механизам циљане равнотеже и усклађивања стратешких интереса.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Вигњевећ, Марко. 2020. „Вакцина против вируса COVID-19 нови ресурс паметне моћи.” *Дипломатија и безбедност*, 2: 99–120.
- Вигњевећ, Марко. 2020. „Шангајска организација за сарадњу – равнотежа у геополитици Централне Азије.” *Политичка ревија* 65 (3): 235–260.
- Вуковић, Небојша. 2007. *Логика империје – Николас Спајкман и америчка геополитика*. Београд: Конрас/Нација прес.
- Пророковић, Душан. 2015. „Арктичко питање и утицај на безбедност Европе.” *Политика националне безбедности*, (1): 187–208.
- Пророковић, Душан. 2017. „Геополитика Арктика: ка новом односу таласократије и телурукратије.” У *Свет и нове геополитичке парадигме*, ур. Миломир Степић, 293–311. Београд: Институт за политичке студије.

- Пророковић, Душан. 2018. *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*. Београд: ЈП Службени гласник
- Степић, Миломир. 2017. „Од (нео)класичних ка постмодерним геополитичким постулатима.” У *Свет и нове геополитичке парадигме*, ур. Миломир Степић, 13–36. Београд: Институт за политичке студије.
- Arctic Council [AC], Declaration on the Establishment of the Arctic Council, Adopted on September 19 1996 in Ottawa, Canada. Последњи приступ 21. новембар 2022. https://oaarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/85/EDOCS-1752-v2-ACMMCA00_Ottawa_1996_Founding_Declaration.PDF?sequence=5&isAllowed=y.
- Arctic Institute [AI]. n.d. “Canada Arctic Policy”. Последњи приступ 17. април 2021. <https://www.thearcticinstitute.org/countries/canada/>.
- Arctic Institute [AI]. n.d. “India Arctic Policy”. Последњи приступ 17. април 2021. <https://www.thearcticinstitute.org/countries/india/>.
- Arctic Institute [AI]. n.d. Последњи приступ 22. април 2021, <https://arctic-council.org/en/>.
- Bisenić, Dragan. 2021. „Velika ledena zavesa: Arktik kao arena sukoba geopolitičkih interesa”. *Rts.rs*, 27. мај 2021. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.rts.rs/page/oko/sr/story/3205/politika/4388800/geopolitika-arktika.html>.
- Blic. 2019. „’Arktička detelina’: Zavirite u rusko čudo na 14.000 kvadratnih metara za koje je Kremlj ozbiljno odrešio kesu.” Blic. 6. април 2019. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.blic.rs/vesti/svet/arkticka-detelina-zavirite-u-rusko-cudona-14000-kvadratnih-metara-za-koje-je-kremlj/20hqybc>.
- Cepinskyte, Agne, and Paul Michael. 2021. “Arctic Security Environment in Flux: Mitigating Geopolitical Competition through a Military-Security Dialogue.” *Arctic Institute*. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.thearcticinstitute.org/arctic-security-environment-flux-mitigating-geopolitical-competition-military-security-dialogue/>.
- Filijović, Marko, i Zoran Kilibarda. 2016. „Arktička strategija Sjedinjenih Američkih Država – razvoj izazovi i perspektive.” *Vojno delo*, 3: 29–58;
- Folland, Rolf. 2021. “Arctic Security: Deterrence and Detente in the High North.” *Arctic Institute*. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.thearcticinstitute.org/arctic-security-deterrence->

- detente-high-north/.
- Lempton, M. Dejvid. 2015. *Slediti lidera: rukovođenje Kinom od Deng Sjaopinga do Si Đinpinga*. Beograd: Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj – CIRSD.
- Maršal, Tim. 2019. *Zatočenici geografije: deset mapa koje vam govore sve što treba da znate o globalnoj politici*. Beograd: Laguna.
- National Strategy for Arctic Region, Adopted on October 22 2022, Washington, USA. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>.
- Novosti online. 2021. „Руски системи брину Американце: Војске Канаде и САД на маневрима на Арктику.” *Novosti.rs* 22. март 2021. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.novosti.rs/planeta/svet/977987/ruski-sistemi-brinu-amerikance-vojske-kanade-sad-manevrima-arktiku>.
- Piecyk, Adrian. 2021. “A Bridge Across Two Oceans: The Arctic Challenge to Panama Canal Shipping.” *Arctic Institute*. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.thearcticinstitute.org/bridge-across-two-oceans-arctic-challenge-panama-canal-shipping/>.
- RTS. 2022. „Арктички лед се топи застрашујућом брзином – да ли ће лета бити без леда”. *Rts.rs*, 31. октобар 2022. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2953/priroda/4740222/arktik-otapanje-leda-satelitski-snimci.html>.
- Simić, Dragan. 2007. „Savremene teorije bezbednosti.” U *Antologija tekstova sa Škola reformi sektora bezbednosti*, ur. Pavle Janković, 165–194. Beograd: Centar za međunarodne i bezbednosne poslove.
- Sputnjik. 2018. „Putinov odgovor na pitanje o trećem svetskom ratu.” 7. *Sputnik*, jun 2018. Последњи приступ 21. новембар 2022. <https://rs-lat.sputniknews.com/rusija/201806071115888760-putin-ww3/>.
- The State Council of the People’s Republic of China [SCPRC], “China’s Arctic Policy”. Последњи приступ 17. април 2021. http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm.

Marko Vignjević*

City Assembly of the City of Belgrade

ARCTIC GEOSTRATEGIC HOOP

Resume

The empiricism of international relations is developing in the search for new points of view from which world political trends are further observed and interpreted. This paper devotedly offers an analytical model – *a geostrategic hoop* – which is the result of some observation in a multipolarized interstate order. Due to their geographical position, competing countries (regional and global powers) are close to each other, or close enough to each other, so that their position physically forms *a circle* around a certain area in the world. The aspiration of each of them is to provide full or as much strategic influence as possible in that area, which carries the risk of potentially escalating tensions. There may be either a direct armed conflict or broader cooperation between rivals in the *geostrategic hoop*, which, for the sake of regional and world security, should balance strategic interests. Cooperation (security, economic, political, cultural) is driven by the rival's awareness of the disastrous consequences of armed conflict and an *indicator of common interest* – a joint solution to regional and global problems that affect rival states themselves. Regional organizations or other multilateral formats appear as adequate cooperative mechanisms in the *geostrategic hoop*. The conclusion from the attached observation is that the *geostrategic hoop* is currently being formed around two areas in the world, around *Central Asia* and the *Arctic*, which is also the subject of research in this paper. The first part of the paper, based on the multipolarization of international relations, explains the *geostrategic hoop model*, its structure (*framework, vector of strategic interest and center*) and internal dynamics, while the second part more specifically analyzes the Arctic issue.⁶

Keywords: Arctic, geostrategic hoop, geostrategy, foreign policy, security, Russia, USA, PRC

* vignjevicmarko90@gmail.com.

* Овај рад је примљен 1. новембра 2022. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. новембра 2022. године.